

УДК 330.3

JEL Classification E60, E61, O10

Маршалок Тарас

к.е.н., доцент, докторант кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна
E-mail: marshaloktm@gmail.com

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Вплив політичних чинників на економічні процеси в Україні є надзвичайно суттєвим. Зміни політичних еліт, використання ними тих чи інших соціально-економічних інструментів, типів та моделей, впливають на стан соціально-економічного розвитку країни в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі. Саме тому, дослідження та аналіз економічної ситуації в умовах політичних циклів є важливим питанням, що потребує вивчення.

Методи. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених з проблематики економічних циклів. У процесі дослідження на основі історичного підходу проаналізовано загальний розвиток економіки України під впливом політичних чинників, використано метод аналізу та синтезу для виявлення впливу політичних циклів на розвиток економіки країни; абстрагування та узагальнення, порівняння та аналогію – під час зіставлення отриманих дослідниками результатів та встановлення можливості їхнього використання для виконання завдань щодо запобігання економічних дисбалансів.

Результати. Розглянуто вплив політичних циклів на економічну кон'юнктуру, динаміку макроекономічних показників та економічний розвиток в Україні.

Виокремлено основні проблеми економічної політики та розроблено рекомендації щодо подолання економічних дисбалансів та зростання добробуту громадян, підвищення ефективності фіскальних заходів в Україні.

Визначено, що для подолання окреслених проблем в економічній сфері в процесі розроблення стратегії економічного розвитку на довгострокову перспективу, при формуванні напрямків реалізації фіскальної політики на довгострокову перспективу необхідно залучати експертів з числа науковців, бізнес кіл, експертних аналітичних організацій, а також забезпечити прозорі та відкриті відносини між державними органами управління та іншими суб'єктами в соціально-економічній сфері.

Перспективи. Дослідження політичних трансформацій та аналіз їх впливу на економічні флуктуації дасть змогу майбутнім дослідникам більш якісно використовувати напрацьовані результати задля запобігання економічним дисбалансам в Україні.

Ключові слова: Прем'єр міністр, політика, економіка, валовий внутрішній продукт, податки, видатки, дефіцит, державний борг, інфляція, доходи громадян, курс валюти.

Вступ.

Політика, економіка та соціальна сфера є невід'ємними складовими одного «шляху», кінцевою «станцією» на якому є міцна, визнана світом, економічно та соціально розвинута країна. Проте часто в аналітичних роботах, у висновках вітчизняних вчених, які ставлять собі за мету дослідити та вивчити економічні зміни, причини та наслідки таких коливань, фактично не враховуються проблеми політичного характеру через сприйняття їх як своєрідне табу, заборонену тему, яку краще не зачіпати під час дослідження проблем соціально-економічного характеру. Проте, з однієї сторони це зрозуміло, адже в західних країнах, зокрема США, де функціонує двопартійна система державного управління, існує менше загроз і ризиків у різкій зміні основних векторів розвитку в економіці та соціальній сфері. Саме тому вчені, досліджуючи проблеми соціально-економічного характеру в цій країні, менше звертали увагу на вплив політичних факторів на економічну кон'юнктуру. В таких країнах політичні процеси є більш передбачуваними і зрозумілими.

Також зрозумілою є ситуація в монополітичних, «закритих» країнах, де протягом багатьох років існує фактично безальтернативне однопартійне владарювання. Уряди таких країн фактично замовчують інформацію про існування певних загроз і ризиків для економіки.

Зовсім іншою є ситуація в країнах, які лише розпочали демократичні перетворення, де існує постійна боротьба за електорат, функціонує багато партій, які чітко не сформували своїх позицій і часто їх погляди є необ'єктивними і шкідливими. Досить часто в таких країнах люди краще сприймають не програми розвитку, а популістичні лозунги і слова. Через що багатопартійні країни піддаються найбільшим ризикам в сфері якісного розвитку економіки чи забезпечення соціального розвитку держави. На наше переконання до групи таких країн належить Україна, яка протягом 28 років перебуває в стані політичної невизначеності, часто «брудної» передвибірчої гонитви, що полягає у досягненні єдиної мети – перебування при владі. Такі процеси найбільше впливають на стан економіки та розвитку і зростання якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Періодичні зміни економічних показників були описані багатьма вченими економістами, до яких відносять М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва, К. Жюгляра, Джозефа Кітчена, Й. Шумпетера. Сучасними зарубіжними вченими, які продовжують досліджувати економічні цикли та антициклічне регулювання є: П. Дуглас, Ч. Плосер, Е. Прескот, П. Самуельсон, Р. Солоу, У. Свен, Ф. Кідленд, серед вітчизняних науковців варто виділити напрацювання Т. Богдан, Д. Лук'яненка, А. Поручника, Я. Столярчука, В. Сацика, О. Лактіонової. Проте, залишається невирішеною проблема виникнення економічних циклів під впливом політичних трансформацій і їх вплив на економічний розвиток.

Мета.

Мета статті – дослідити, проаналізувати та виокремити основні причини виникнення економічних циклів під впливом політичних флуктуацій та запропонувати шляхи досягнення економічної рівноваги в Україні.

Методологія дослідження.

В процесі дослідження використані загальнонаукові та емпіричні методи економічної науки, що ґрунтуються на системному підході, зокрема: методи наукового пізнання: діалектичний і логічний, аналізу та синтезу, узагальнення, графічного, наукового абстрагування – при дослідженні впливу політичних флуктуацій на економічну кон'юнктуру в Україні.

Саме тому, метою дослідження є виявити і проаналізувати, яким чином політичні процеси впливали на соціально-економічну ситуацію в Україні, як часті зміни уряду впливали на економічну кон'юнктуру країни.

Результати.

Протягом періоду незалежності України політичне середовище проходило надзвичайно складний шлях і часто носило змінний характер. Протягом 1991-2018 року в Україні 23 рази змінювалися прем'єр-міністри. Кожна така зміна супроводжувалася новими підходами та заходами в економічній та соціальній політиці. Така нестабільність політичного характеру, майже завжди супроводжувалися стресовими соціально-економічними ситуаціями. Зокрема такі висновки зроблені на основі аналітичної статистичної інформації, яка підтверджує наявність негативних наслідків нестійкого політичного середовища.

Варто припустити, що політичні шоки, постійні зміни напрямів розвитку, часті орієнтування в одну чи іншу сторону якісно не вплинули на соціально-економічний розвиток України. Серед визначених проблем, найбільшою для нашої країни була фактична залежність від Російської Федерації, що проявлялася у економічному, соціальному та, найгірше, політичному аспектах. Лише

події 2014 року дали змогу «вирватися» з орбіти впливу Росії, отримати можливість рухатися своїм шляхом, формувати незалежну політичну, економічну системи, здійснювати незалежне державне управління у всіх сферах життя країни. Проте процес формування та побудови справжньої незалежності для України є надзвичайно важким, супроводжується великою кількістю проблем, серед яких найбільшими є суспільний супротив, недовіра, часто навіть зневіра населення у реформаторських діях уряду, пропонувані реформи часто не сприймаються вже на початковому етапі їх запровадження. Іншою, не меншою проблемою є недостатній рівень резерву фінансових ресурсів, яка породила поглиблення прірви між доходами та видатками громадян. Такі проблеми викликають значне соціальне обурення, породжують міграційні ризики, відтік трудового капіталу за кордон, призводять до ще більшого поглиблення кризи соціального характеру.

Проте, варто зауважити, що процес реформування є надзвичайно важким і тривалим, що зазвичай супроводжується значним опором громадян країни, тому уряд, який прагне реформувати і побудувати ефективну країну, повинен бути готовим до такого сценарію. Однак, без усвідомлення і розуміння громадянами того, що процес реформування і побудови ефективної країни з високим рівнем життя населення та розвинутими державними інститутами є довготривалим і не може забезпечити бажаного, вражаючого результату в короткому періоді часу, це може свідчити про приреченість розпочатих реформ.

Для наукового дослідження впливу політичних чинників на розвиток економіки та добробут громадян України необхідно прослідкувати основні загальнодержавні тенденції в економіці, які мали місце саме у періоди зміни політичних векторів. Вплив політичних факторів на економічну кон'юнктуру доцільно розглядати з 2004 року. Саме цього року в результаті суспільного протистояння, яке отримало назву Помаранчевої революції, відбулася перша велика зміна політичних еліт в Україні.

У дослідженні етапи розвитку економіки доцільно розділити на періоди у відповідності до перебування на посаді того чи іншого очільника уряду [1]:

- 1 період – грудень 2004 року – січень 2005 року (М.Я. Азаров (В.Ф. Янукович);
- 2 період – січень 2005 – вересень 2005 років (Ю.В. Тимошенко);
- 3 період – вересень 2005 року – серпень 2006 року (Ю. Єхануров);
- 4 період – серпень 2006 – грудень 2007 років (В. Янукович);
- 5 період – грудень 2007 – березень 2010 року (Ю. Тимошенко);
- 6 період – березень 2010 – січень 2014 року (М. Азаров);
- 7 період – січень 2014 року – лютий 2014 року (С. Арбузов);
- 8 період – лютий 2014 року – квітень 2016 року (А. Яценюк);
- 9 період – квітень 2016 – досі (В. Гройсман).

Політичне середовище України протягом чотирнадцяти останніх років вирізнялося нестійкістю і нестабільністю, адже за цей проміжок часу було виділено 9 періодів, що свідчить про зміну керівників уряду 9 разів. Така ситуація породила велику кількість ризиків для економічної рівноваги. Дане припущення було висунуто через те, що відповідно до нормативно-правових документів, саме уряд України визначає основні вектори економічного розвитку, забезпечує реалізацію фінансової та фіскальної політики держави, визначає основні напрями соціальної політики.

Враховуючи те, що інституціональна складова, що забезпечує економічні процеси в Україні характеризується ознаками турбулентності, відсутністю стійкості механізмів побудови якісного економічного середовища, саме політична складова є «гальмом» економічного розвитку в Україні. Дискреційність рішень в економічній, фінансовій та фіскальній сферах залежить не від висновків експертів, аналітичних розробок, а більшою мірою від одноразових, спонтанних рішень уряду, вони є політично мотивованими, здійснюються під тиском окремих олігархічних, монопольних, «впливових» груп. Такі процеси лише створюють «картинку» ефективного соціально-економічного розвитку країни. Проте, насправді, спонтанні та разові рішення, визначені не об'єктивними

потребами, а лише заради особистої вигоди, несуть великі ризики для економічного піднесення та зміцнення країни на довготривалу перспективу.

З огляду на це, необхідно проаналізувати основні економічні тенденції, що відбувалися в Україні протягом періодів політичних змін. Для отримання необхідних наукових висновків доцільно проаналізувати такі макроекономічні показники, як: ВВП, рівень інфляції, середній рівень доходів громадян, державний борг, податкові надходження та видатки бюджету, їх динаміку та тенденції. Це дасть змогу виявити основні проблеми та позитивні результати в соціально-економічній сфері України протягом політичного циклу.

Спершу варто проаналізувати динаміку валового внутрішнього продукту за річними номінальними показниками. Показники ВВП наведено як у гривневому еквіваленті, так і у дол. США, що дасть змогу оцінити реальну економічну кон'юнктуру (рис. 1).

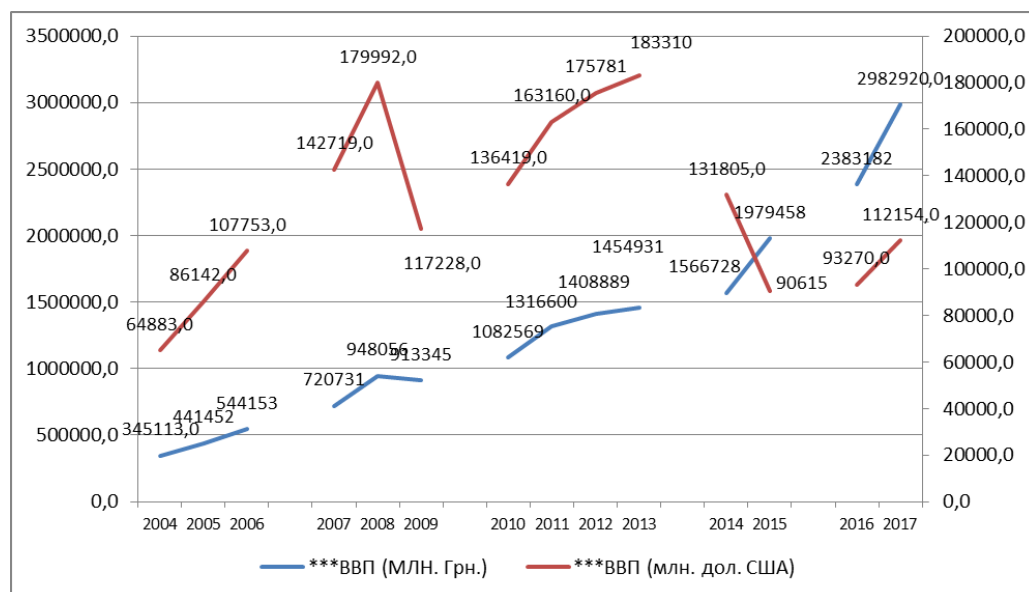

Рис. 1. Динаміка ВВП в Україні протягом 2004-2017 років за періодами управління різних прем'єр-міністрів України (млн. грн.; млн. дол. США)*

* Джерело: [2].

Аналізуючи динаміку ВВП України протягом політичних циклів, можна виокремити наступні тенденції. Найвищий показник ВВП в Україні, виражений у дол. США, зафіксовано у 2008 році – 179992 млн. дол. США, саме в цей період уряд здійснював свою діяльність на чолі із Ю.В. Тимошенко, в період президентства В.А. Ющенка, в наступний період показник ВВП знизився до значення 117228 млн. дол. США, причиною такого зниження можна визначити дію світової фінансової кризи 2008 року. Проте наступного політичного циклу, ВВП країни почав зростати і у 2010-2013 роки зріс до значення 183310 млн. дол. США у 2013 році. Прем'єр-міністром України в цей період був М.Я. Азаров. Зростання показників ВВП за цей період можна обґрунтувати штучним утриманням курсу національної валюти, дискреційними заходами уряду. Події кінця 2013 року, втрата значного економічного потенціалу у наступному році, що відбувся в результаті окупації Росією значної частини територій України, стали причиною зниження у 2014 році ВВП до показника 93270 млн. дол. США. Важка економічна криза в Україні протягом 2014-2016 році призвела до зменшення ВВП на 29,2%, що стало найбільшим падінням економіки України за весь період

незалежності. В цей надважкий для економіки період, Прем'єр міністром України був А.П. Яценюк.

Незважаючи на важке соціально-економічне становище України у 2014-2016 роках, уряду вдалося стабілізувати економіку країни та створити середовище для наступного економічного зростання. За прем'єрства В.Б. Гройсмана, починаючи з 2016 року та в 2017 році ВВП України зріс до показника 112154 млн. дол. США, що у порівнянні із 2016 роком становило 16,8%. Такі тенденції є хорошим поштовхом до майбутнього економічного розвитку і свідчать про те, що економіка України вийшла із стадії депресії і поступово прямує до стадії економічного зростання.

Отже, аналізуючи економічну кон'юнктуру економіки України у відповідності до динаміки ВВП, можна зробити такі висновки. Найбільш вдалим для України був період на проміжку 2004 до 2008 років, Президентом України в цей час був В.А. Ющенко. За цей політичний період приріст ВВП склав 2,77 рата.

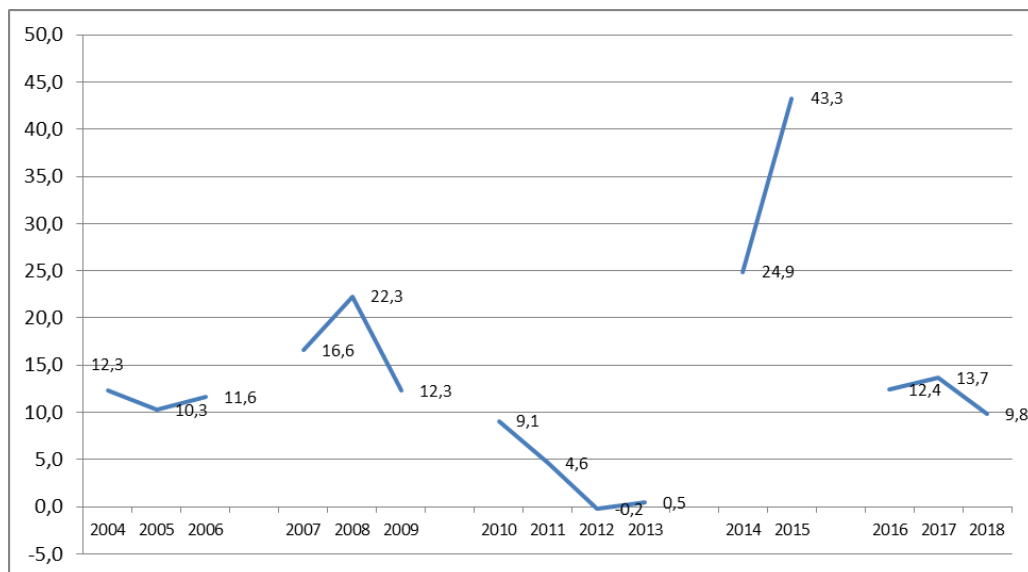
У наступних періодах, зокрема у 2009 році, коли Україна, як і інші країни світу перебувала під дією економічної кризи, показник ВВП знизився, однак вже у 2010 – 2013 роках значення ВВП вдалося збільшити до найвищого за весь аналізований період значення – 183310 млн. дол. США у 2013 році. Як вже було зазначено, таке зростання відбулося не під впливом стрімкого економічного розвитку, а більшою мірою було спричинене впливом жорсткого, ручного регулювання монетарної та фіскальної сфер. Зокрема, дискреційні заходи проявлялися у валютній політиці, ручному стримуванні інфляції та девальвації гривні, що і забезпечило приріст ВВП у доларовому еквіваленті. Проте такі дії уряду мають короткостроковий позитивний ефект, який може негативно вплинути на майбутні економічні цикли. Що і сталося в Україні у 2014 році, коли розпочалася найглибша економічна криза. Також варто зазначити, що приріст ВВП забезпечувався в основному за рахунок важкої промисловості, яка зосереджена на сході нашої країни.

Проте в результаті військових дій Російської Федерації на території нашої держави значний промисловий потенціал було втрачено. Використання Росією хиткого політичного становища, призвело до катастрофи – початку бойових дій на Донбасі та окупації значної частини території України, що і спричинило значний кризовий процес в економіці. Кризу 2014-2016 років поправу можна вважати найглибшою і найбільш небезпечною за весь період незалежності України. Зокрема, аналізуючи дані наведені на рисунку 1, спостерігаємо, що у 2014-2015 роках, відбулося пересікання прямих ВВП у гривневому та доларовому еквіваленті, це пов'язано із значною девальвацією національної валюти.

Однак політичним елітам України вдалося втримати країну від повного занепаду економіки і забезпечити її стабілізацію, а в останні два роки зростання економічних макропоказників. Уряду вдалося досягти значних кон'юнктурних успіхів і заложити фундамент економічного зростання. Зокрема, у найбільш кризовий період, яким в Україні був 2015 рік, показник ВВП знизився до значення який був найменшим за останні 9 років, тобто з 2006 року, але все ж був вищим ніж у 2004 р. та у 2005 році. А вже у 2016 та 2017 роках економіка України отримала новий поштовх до зростання, про що свідчать показники ВВП. Причиною позитивних змін стали розпочаті структурні реформи, які забезпечили процес зростання економічних показників України. До таких необхідно віднести недескрипційні заходи монетарної політики, ринкове формування курсу національної валюти, що утворюється під впливом попиту і пропозиції на неї, досягнення прозорих та зрозумілих умов для ведення бізнесу, дерегуляцію економіки, політику децентралізації, бюджетну дисципліну. Підтвердженням цього є аналіз інфляції (рис. 2).

Аналізуючи показники індексу інфляції в Україні за періодами перебування різних складів Уряду, спостерігаємо наступні економічні тенденції. Поряд із зростанням значення ВВП у 2006 та 2008 роках в Україні рівень інфляції знаходився в межах 11,6% та 22,3%, відповідно, проте у наступні роки, у 2009-2012 роках вдалося досягти значного зниження показників інфляції, яка у 2012 році переросла в дефляцію із показником 0,2%, що стало найкращим значенням за весь аналізований період. Такі тенденції можуть свідчити про деяку економічну стабільність. Проте політичні події кінця 2013 початку 2014 років, про які згадувалося раніше, спровокували сплеск

інфляційних процесів, що у річному вимірі привело до зростання цього показника до рівня 43,3% у 2015 році. Причиною стрімкого зростання інфляції стала значна девальвація гривні, інвестиційний шок, пов'язаний з хитким політичним становищем, трансформація векторів на зовнішніх ринках, що вплинуло на експортну та імпорتنу орієнтацію нашої країни.

Рис. 2. Показники інфляції в Україні протягом 2004-2017 років за періодами управління різних прем'єр-міністрів України (%)*

*Джерело: [3].

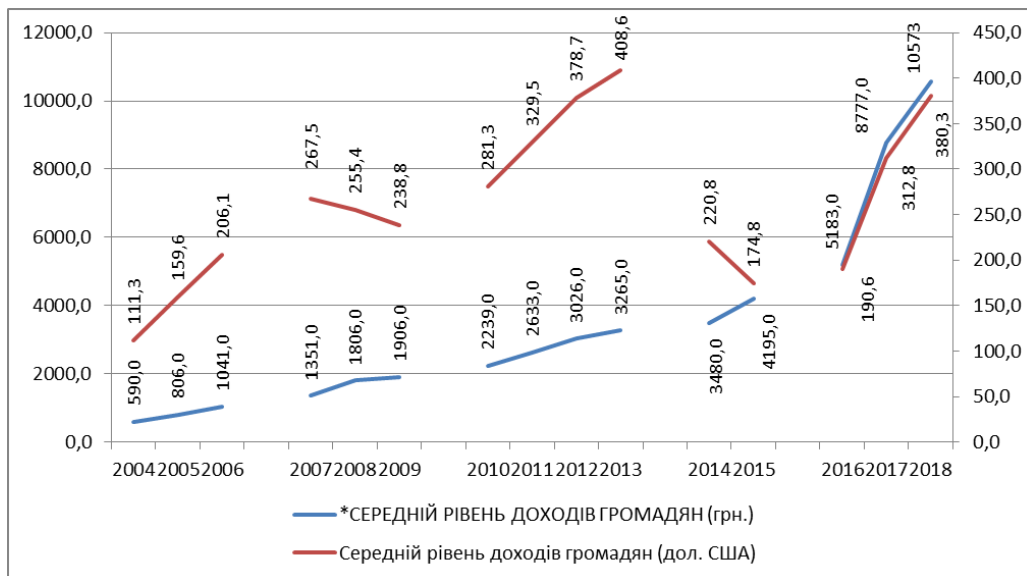
Проте, в умовах важкого економічного становища, в якому опинилася Україна, вдалося переорієнтуватися на інші, більш перспективні ринки збуту, забезпечивши економічну незалежність від Російської Федерації, яка втратила вплив на економіку нашої країни. Вже у 2016-2017 роках рівень інфляції вдалося знизити до 12,4%, 13,7% та 9,8%, відповідно, у 2016 р., 2017 р. та 2018 році. Це стало основою поживлення економіки, поступової макроекономічної стабілізації.

Наступним показником, який відображає соціально-економічний розвиток країни, є рівень середніх доходів громадян. Доходи громадян – це відображення соціального рівня життя громадян, їх купівельної спроможності та здатності споживати необхідну кількість товарів. Високі (надлишкові) доходи дають можливість заощаджувати. В свою чергу, заощадження є одним із основних інвестиційних інструментів. Для якісного відображення тенденцій, пропонується подати зазначені показники у гривневому та доларовому еквіваленті (рис. 3).

Аналізуючи наведені на рис. 3 статистичні показники, можна виокремити наступне: протягом 2004-2006 років середній рівень доходів громадян зріс майже в два рази, з рівня 111,3 дол. США на місяць до 206,1 дол. США. Зростання доходів спостерігалось і у 2007 році, проте економічна криза 2008-2009 року призвела до зменшення середнього рівня доходів громадян, з 267,5 дол. США у 2007 році до рівня 238,8 дол у 2009 році, однак такі значення все рівно були вищими, ніж доходи громадян у 2004; 2005; 2006 роках.

Найбільшими показники середніх доходів громадян були у 2010-2013 роках, коли вони зросли від 281,3 дол. США до показника в 408,6 дол. США, проте зростання доходів громадян в доларовому еквіваленті можна пояснити дискреційними заходами уряду щодо стримування девальвації гривні, коли вартість національної валюти утримувалася за допомогою ручних

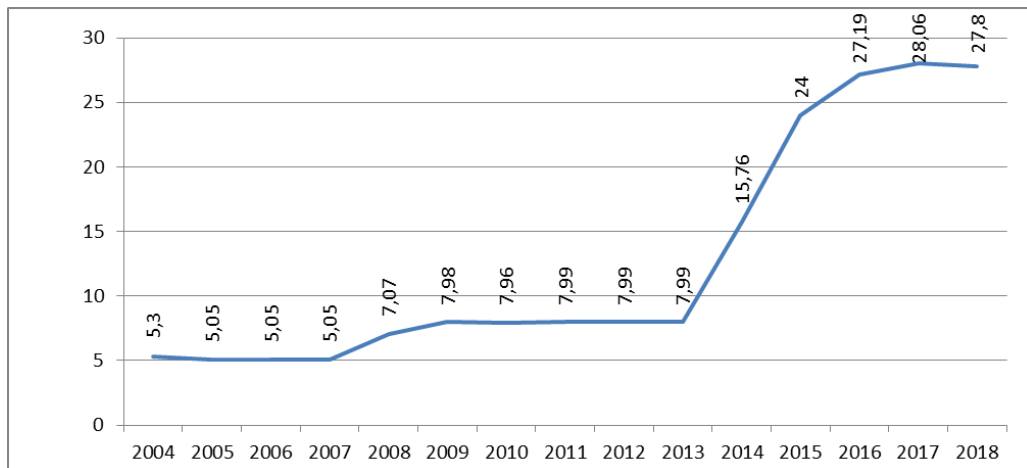
механізмів. Зокрема, протягом 2009–2013 років курс національної валюти був незмінним і становив 7,99 грн. за дол. США, що ще раз підтверджує штучне утримування курсу національної валюти, яке проявилось негативними наслідками у наступні періоди, зокрема в кризові 2014–2015 роки.

Рис. 3. Середній рівень доходів громадян в Україні протягом 2004-2018 років за періодами управління різних прем'єр-міністрів України (грн.; дол. США)*

*Джерело: [4].

Економічна криза 2014 року, призвела до значної девальвації національної валюти (рис. 4), що в кінцевому результаті спричинило значне падіння доходів громадян в доларовому еквіваленті у 2014-2015 роках.

Рис. 4. Курс гривні відносно дол. США у 2004-2018 роках*

*Джерело: [5].

Національна валюта протягом 2013-2016 року девальвувала в 3,4 рази, що і стало основним чинником зменшення доходів громадян. Доходи протягом цих періодів зменшилися із 408,6 дол. США у 2013 році до 174,8 дол. США у 2015 році. Протягом наступних років, у зв'язку із вирівнюванням економічної кон'юнктури, доходи громадян знову почали зростати і вже у 2018 році середній рівень доходів громадян вдалося підвищити до показника 380,3 дол. США, що є вищим значенням ніж у 2012 році. Такі кон'юнктурні зміни в рівні добробуту громадян підтверджують висновки про те, що в Україні вдалося досягти позитивних економічних зрушень, подолати економічну кризу. Підвищення реальних доходів громадян свідчить про початок стадії економічного зростання.

Одним із факторів зростання рівня доходів громадян в Україні є стабілізація національної валюти. Аналіз статистичних даних, що відображає курс гривні щодо долара США, свідчить, що у 2018 році в Україні відбулася ревальвація національної валюти. Іншими факторами зростання середніх доходів громадян є зростання розміру мінімальної заробітної плати, поступове та системне підвищення оплати праці працівникам сфери медицини, освіти, політика децентралізації, медична реформа, розвиток аграрної сфери, зростання долі ІТ ринку в загальній структурі економіки. Саме ці чинники і стали основними при зростанні середніх доходів та зростанні добробуту громадян України.

Отож, аналізуючи динаміку основних макроекономічних показників в розрізі різних політичних періодів в Україні, можна констатувати наступні особливості на кожному із них. Економічне пожвавлення відбулося, починаючи із 2004 року, саме з цього періоду розпочалося зростання валового внутрішнього продукту, середнього розміру доходів громадян. Такі тенденції можна вважати початком ринкових трансформацій України. Саме в цей період було сформовано ринкову модель економіки.

Проте економічні перетворення відбувалися під значним впливом політичних вподобань і векторів тих політичних кіл, які перебували при владі на тому чи іншому історичному етапі. Якщо у 2004 році було взято політичний курс на зближення із Європейським Союзом, поступову інтеграцію в НАТО, то вже у період з 2010 по 2013 рік спостерігається зближення із Російською Федерацією, що проявилось через підвищення рівня торгівлі між країнами, яка призвела до поступової залежності від ринків РФ. Як наслідок, це призвело до втрати економічної незалежності України і поглиблювало кризу «вільного вибору».

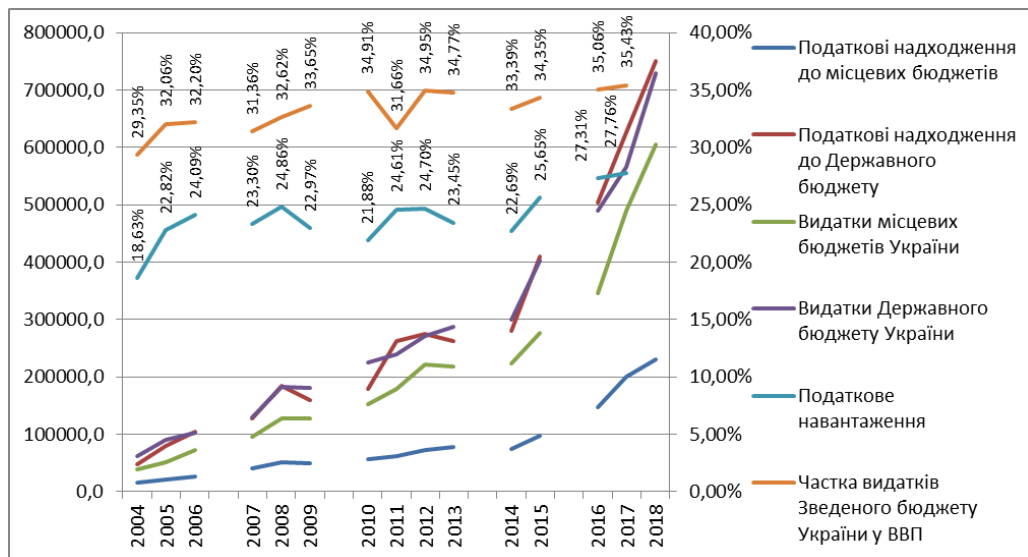
Саме зближення і поступове зростання залежності від РФ і небажання громадян до такого напрямку розвитку, призвели до революційних подій кінця 2013 року. Непокоря громадян, небажання інтеграції і зближення з РФ, бажання рухатися в напрямку Європейського Союзу, побудова якісних стандартів життя в Україні, призвели до приходу проєвропейських сил до влади в Україні. Однак, сформована з роками політика економічного «захоплення» України Російською Федерацією призвела до загострення економічної ситуації і виникнення глибокої економічної кризи в Україні. В таких умовах розпочався наступний, зовсім інший, революційний етап політичного та соціально-економічного розвитку України.

Період 2014-2018 років видався надзвичайно складним, проте аналіз макроекономічних та соціальних показників дає змогу стверджувати про подолання депресії і перехід до стадії економічного зростання, що чітко проглядається на попередніх ілюстраціях статистичних даних. Пожвавлення економіки відбулося за рахунок проведеної роботи, запровадження реформ і підняття рівня України на міжнародній економічній та політичній арені як надійного, відповідального партнера.

Проте, основною функцією уряду в частині забезпечення економічної стабільності, зростання та розвитку є проведення фіскальної політики. За допомогою фіскальних інструментів можна впливати на соціально-економічну кон'юнктуру країни. Саме тому, для цілісної і об'єктивної оцінки діяльності уряду країни щодо забезпечення макроекономічного зростання та підвищення рівня добробуту громадян, доцільно проаналізувати основні показники фіскальної політики. Серед

яких варто розглянути динаміку державного внутрішнього та зовнішнього боргу України, податкових надходжень, видатків місцевих та державного бюджету, дефіцит зведеного бюджету України. На основі показників фіскальної політики варто порівняти боргове, податкове навантаження, а також рівень перерозподілу видатків через ВВП. Такий аналіз доцільно провести у відповідності до політичних етапів (циклів) в Україні.

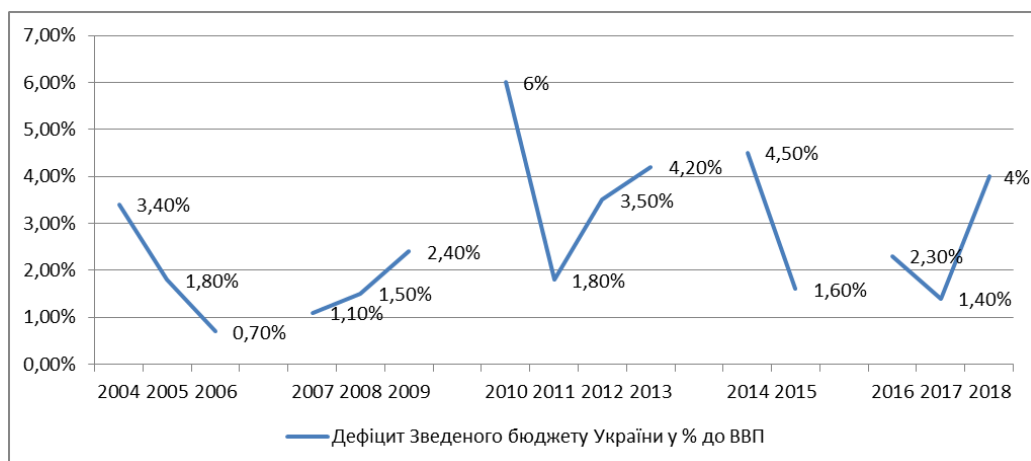
Рис. 5. Податкові надходження та видатки державного та місцевих бюджетів, податкове навантаження та частка видатків зведеного бюджету України у 2004-2018 роках (млн. грн.; %)*

*Джерело: [6; 7]

Аналізуючи фіскальні показники протягом 2004-2018 років у розрізі різних політичних етапів, серед яких на рис. 5 виділено податкові надходження, видатки бюджетів України, показники податкового навантаження та частку видатків вітчизняних бюджетів у ВВП, можна констатувати наступні особливості фіскальної політики в Україні. Протягом всього аналізованого періоду відслідковується чітка тенденція до зростання надходжень до бюджетів країни та видатків в гривневому еквіваленті. Проте, у 2009 р., 2013 р. спостерігалось деяке зменшення податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів.

Таке зменшення у 2009 році можна обґрунтувати дією світової фінансово-економічної кризи, яка мала великий вплив на економічну ситуацію в Україні. Зниження надходжень відбулося в умовах зменшення ВВП, що в свою чергу призвело до зменшення підприємницької активності, звуження податкової бази і, як наслідок, до скорочення податкових надходжень. В той час як зменшення надходжень податкових платежів у 2013 році, пов'язано із структурними негативними тенденціями в Україні, непов'язаними із чинниками зовнішнього характеру. Саме в 2013 році в Україні розпочалися негативні економічні процеси, які і призвели до політичної, а пізніше, глибокої економічної кризи 2014-2016 років в Україні.

Проте, для стабілізації соціального середовища, попри скорочення податкових надходжень, уряд України нарощував видатки бюджетів України, що чітко відображено на рисунку 5. Такі дії у 2009 та 2018 роках призвели до значного зростання дефіциту зведеного бюджету України відносно попереднього року (рис. 6).

Рис. 6 Дефіцит зведеного бюджету України у 2004-2018 роках (%)*

*Джерело: [8].

Якщо дефіцит зведеного бюджету України у 2008 році становив 1,5%, то у 2009 році він зріс до 2,4%, а у 2010 році – до показника 6%. Схожою є тенденція і у 2012–2013 роках, показник дефіциту змінився із 3,5% до 4,2%.

Якщо аналізувати бюджетні показники у 2014–2018 роках можна відмітити наступні тенденції. В гривневому еквіваленті спостерігаємо зростання як податкових надходжень, так і видатків бюджетів України, проте таке різке зростання можна обґрунтувати значною девальвацією національної валюти, яка і пришвидшила зростання аналізованих показників. Якщо аналізувати відносні показники, зокрема дефіцит зведеного бюджету, спостерігається досить позитивна динаміка протягом 2014-2015 років, зокрема, він зменшився із 4,5% до 1,6%, проте у наступний 2016 рік такий показник дещо зріс до значення 2,3%, а у 2017 році зменшився до 1,4%, що є допустимим показником, який не перевищує критичні 3%. Проте на 31.12.2018 року дефіцит зведеного бюджету зріс до значення 4%, що перевищує допустиму норму дефіциту на 1%. Такі тенденції можуть спричинити сповільнення розвитку економіки, зростання середнього рівня доходів громадян, однак дане перевищення не можна вважати критичним і важких негативних наслідків для економічного розвитку воно мати не буде.

Аналізуючи показники податкового навантаження та частки видатків зведеного бюджету України до ВВП, варто зазначити наступні особливості здійснюваної фіскальної політики на різних політичних етапах.

Якщо аналізувати рівень перерозподілу податків та податкових платежів, що надійшли до зведеного бюджету України через ВВП (податкове навантаження) в різні політичні періоди, то можна стверджувати про застосування різних моделей фіскальної політики. Якщо у 2004 році податкове навантаження становило лише 18,63%, то з кожним наступним періодом воно зростало і у 2006 році становило 24,09%, у 2007 році воно дещо знизилося, тоді як в кризовий 2009 рік спостерігалось ще більше зменшення податкового навантаження до 22,9% проти 24,86 % у 2008 році.

Що стосується показника податкового навантаження в період з 2010 по 2013 рр. спостерігалася неоднорідна тенденція. У 2010 році такий показник знаходився на рівні 21,88%, у наступні роки, коли в Україні почалася стадія певного економічного зростання, податкове навантаження зросло до значення 24,61% та 24,7% у 2011 і 2012 рр., відповідно. Такі тенденції свідчать про здійснення антициклічної фіскальної політики, основними особливостями якої є

підвищення рівня податкового навантаження в період економічного зростання та його зменшення в період економічного спаду.

Однак, у 2013 році в Україні розпочалися негативні економічні тенденції, перерозподіл податкових надходжень через ВВП знизився до рівня 23,45%. Це може свідчити про звуження бази оподаткування, перехід бізнесу «в тінь», зростання кількості випадків ухилення від оподаткування. Проте, в умовах економічного спаду зменшення податкового навантаження може відбутися у результаті дискреційних заходів уряду, які полягають в зниженні податкових ставок, розширенні податкових пільг. Однак, цілеспрямованого зменшення податкового навантаження у 2013 році не здійснювалося. Тому, таке зменшення у 2013 році можна пояснити негативною економічною кон'юктурою.

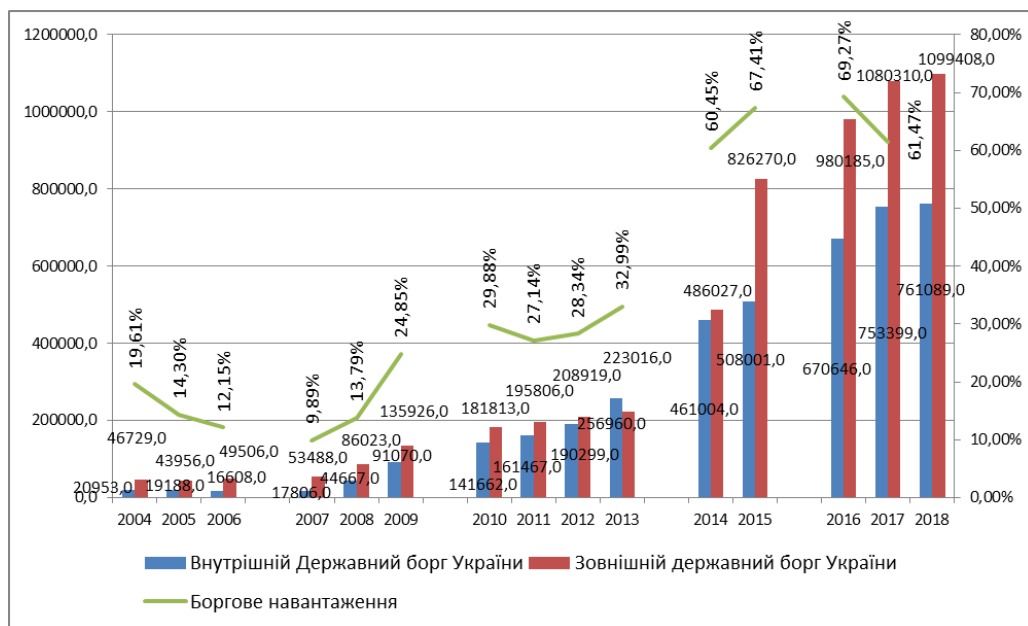
Як вже неодноразово було зазначено, протягом 2014-2017 років в Україні спостерігалися негативні економічні тенденції. Проте показник податкового навантаження у 2014-2016 роках мав тенденцію до зростання. У 2014 році такий показник зріс до рівня 22,69%, у 2015 – до 25,65%, що в умовах кризи та зниження рівня макроекономічних показників може свідчити про циклічність фіскальних заходів. Проте вже у 2016 та 2017 році, коли вдалося забезпечити вирівнювання економічної кон'юнктури, уряду вдалося перейти до більш якісних процесів в сфері фіскальної політики, в країні спостерігалось зростання макроекономічних показників та показників податкового навантаження.

Якщо аналізувати частку видатків зведеного бюджету України, такі показники змінювалися наступним чином. Найменшими видатки у відношенні до ВВП були у 2004 році, коли становили 29,35% ВВП, в той же час, починаючи із 2005 року, даний показник не був нижчим ніж 30%. І найвищого свого значення він досяг у 2016-2017 роках, коли уряд країни перерозподіляв через видаткову частину зведеного бюджету більше ніж третину валового внутрішнього продукту.

Про що це свідчить? Зокрема, такі дії уряду вказують на використання соціально-орієнтованої фіскальної політики, яка характеризується широкою участю уряду у соціально-економічних процесах України. Проте, в умовах економічного зростання антициклічна фіскальна політика передбачає поступове зменшення рівня видатків бюджетів та зростання податкового навантаження, в той час як в Україні можна спостерігати *дуальну фіскальну політику*, яка поєднує в собі антициклічні та, водночас, проциклічні заходи. Використання соціально-орієнтованої моделі фіскальної політики за умови крихкого економічного піднесення є найбільш обґрунтованим шляхом, адже держава володіє великою кількістю інструментів антициклічного регулювання, стабілізації економічної кон'юнктури.

Тому дії, які використовував уряд України в процесі реалізації соціально-економічної і фіскальної політик в період найглибшої кризи 2014-2016 років, є обґрунтованими і виправданими, що забезпечили швидке подолання економічної кризи вже у 2017 році, вирівнювання економічної кон'юнктури, поступове зростання добробуту громадян. Зокрема, на покращення макроекономічної ситуації в Україні вплинули підвищення заробітної плати працівникам державного сектору, фінансування пенсій за рахунок трансфертів до Пенсійного фонду, спрямування видатків на освіту та медицину, які забезпечили підвищення купівельної спроможності громадян, зростання попиту на товари та передумови для розвитку економіки України і підвищення рівня добробуту громадян. Проте, додаткові видатки уряду потребують додаткових ресурсів для їх фінансування. Джерелом додаткових ресурсів можуть бути кошти залучені від зовнішніх та внутрішніх кредиторів. Динаміку зовнішнього та внутрішнього боргу України подано на наступному рисунку (рис. 7).

Аналіз вихідних статистичних даних вказує на тенденцію до зростання обсягів державного боргу в Україні. Найменшим показник боргового навантаження в Україні був у 2007 році, він становив 9,89%, проте протягом всіх наступних періодів боргове навантаження зростало і досягло свого максимуму у 2016 році, коли становило 69,27% до ВВП. У 2017 році боргове навантаження вдалося зменшити до значення 61,47%, яке раніше перевищувало передбачений Бюджетним кодексом України граничний максимум [10].

Рис. 7. Динаміка державного внутрішнього, зовнішнього боргу та боргового навантаження України у 2004-2018 роках (млн. грн.; у % до ВВП)*

*Джерело: [9].

Варто зазначити, що динаміка внутрішнього та зовнішнього державного боргу також була неоднорідною і змінювалася в залежності від періоду, в якому такий борг формувався. Якщо у 2004-2013 роках зовнішній борг перевищував розмір внутрішнього державного боргу, то у 2013 році, вперше за весь аналізований період, сума сформованого внутрішнього боргу була більшою, а вже у наступні періоди спостерігалось перевищення зовнішнього боргу над внутрішнім. У 2015-2018 році таке перевищення було суттєвим, що може свідчити про неможливість залучення боргових інструментів із внутрішніх джерел. Дана ситуація пов'язана із низькою прибутковістю державних цінних паперів, які не мають попиту серед кредиторів.

Незначну частку внутрішнього боргу в загальній структурі державного боргу також можна обґрунтувати значними перекосами у доходах та видатках громадян і бізнесу, низькою здатністю заощаджувати. Адже заощадження та вільні ресурси є основним інструментом для залучення державою фінансових ресурсів. Також значне зростання зовнішніх запозичень у 2015-2017 роках можна обґрунтувати відкритими кредитними програмами для України такими міжнародними фінансовими інституціями, як МВФ та Світовий банк, які сьогодні є основними кредиторами України.

Проте, низький показник боргового навантаження не завжди свідчить про відсутність проблем фінансового характеру. Якщо в країні існує дефіцит бюджету, який фіксується з року в рік, в такому випадку накопичується проблема погашення надмірних видатків. В такій ситуації, на протипагу залученню боргових ресурсів, держава може вдатися до збільшення грошової маси за допомогою емісії грошей. Зазначені кроки можуть спричинити пришвидшення інфляції, зменшення реальних доходів громадян, погіршити інвестиційний клімат в країні.

З огляду на це, можна стверджувати, що проблема нерационального та непрофесійного застосування інструментів фінансової політики була основною причиною кризи 2014-2016 років. Зокрема, довготривале утримання курсу гривні, дефіцитні бюджети, висока частка перерозподілу

видатків через ВВП спричинили фінансові дисбаланси у вітчизняній економіці, які породили кризу неплатоспроможності держави за своїми зобов'язаннями. Це і призвело до високих показників інфляції, глибокої девальвації національної валюти у 2014-2016 роках.

На протипагу проведеним заходам, охарактеризованим вище, необхідно провадити виважену, врівноважуючу та обґрунтовану фіскальну політику, серед основних інструментів якої є боргова політика. Ефективне управління нею є запорукою досягнення потрібних результатів в сфері економічного розвитку, антициклічного регулювання і досягнення економічної рівноваги.

Для досягнення економічної рівноваги доцільно залучати фінансові ресурси від зовнішніх та внутрішніх кредиторів, які можна використати для погашення дефіциту бюджету, спрямувати до золотовалютних резервів, фінансувати програми економічного розвитку та підтримки галузей національного господарства. Залучення та ефективне використання боргових ресурсів забезпечує стримування негативних економічних тенденцій в країні. Однак, залучення боргових інструментів та формування надмірного боргового навантаження є вимушеним кроком уряду для подолання негативних наслідків, які виникли у попередніх періодах під впливом неправильних кроків уряду в економічній та соціальній сферах.

Саме у випадку України, аналіз економічних, соціальних та фіскальних показників протягом 2004–2018 років вказує, що підвищення показників боргового навантаження в 2015-2018 роках є закономірним наслідком політики, яка здійснювалася протягом 2004-2013 років.

Висновки і перспективи.

Проаналізувавши політичні цикли в Україні та макроекономічні статистичні показники, що відображають економічний розвиток та добробут громадян, можна констатувати деякі позитивні зрушення в період останнього політично-економічного циклу. Однак, ефективним шляхом економічного розвитку та зростання добробуту громадян може стати залучення експертів з числа науковців, суспільно активних фахових громадян, бізнес-еліт, підприємців до формування довгострокової стратегії розвитку України. Адже не виключено, що ті тимчасові економічні позитиви, які можна спостерігати в останні економічні періоди, можуть містити завуальовані ризики, які призведуть до негативних наслідків у майбутньому.

Для подолання можливих загроз, при розробці макроекономічних прогнозів, формуванні стратегії економічного піднесення та досягнення соціального задоволення громадян повинні залучатися незалежні, незаангажовані організації чи групи незалежних фахівців в певній сфері, що дасть змогу виробити довгострокову карту становлення економічно незалежної, фінансово стійкої держави, знизить ризики впливу олігархічних груп, недобросовісних чиновників на процеси державотворення в країні. Це дозволить розробити ефективні і правильні дії щодо економічного розвитку країни та зростання добробуту громадян, завадить настанню попередньо виявлених ризиків та дасть змогу виправити допущені помилки. Лише воля керівництва держави та його бажання впровадити механізми запропоновані фаховими незалежними організаціями дозволить забезпечити швидкі та інтенсивні кроки на шляху економічного процвітання держави.

Список використаних джерел

1. Список прем'єр-міністрів України. Вікіпедія : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BC%27%D1%94%D1%80-%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8. (дата звернення: 15.02.2019).
2. Номінальний ВВП України з 2002 по 2018 рр. МінФін. : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 15.02.2019).
3. Індекс інфляції. МінФін. : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2018>. (дата звернення: 15.02.2019).
4. Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах у 1995-2017 роках. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/

prc_rik_u/dszpR_u.html. (дата звернення: 15.02.2019).

5. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період). Національний Банк України : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls. (дата звернення: 15.02.2019).

6. Доходи. Ціна Держави: веб-сайт. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>. (дата звернення: 15.02.2019).

7. Видатки. Ціна Держави: веб-сайт. URL: <http://cost.ua/budget/expenditure/>. (дата звернення: 15.02.2019).

8. Дефіцит. Ціна Держави: веб-сайт. URL: <http://cost.ua/budget/deficit/> (дата звернення: 15.02.2019).

9. Державний борг. Ціна Держави: веб-сайт. URL: <http://cost.ua/budget/debt/> (дата звернення: 15.02.2019).

10. Бюджетний кодекс України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. (дата звернення: 15.02.2019).

Статтю отримано: 16.02.2019 / Рецензування 18.03.2019 / Прийнято до друку: 21.03.2019

Taras Marshalok

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctoral Student

Department of Taxes and Fiscal Policy

Ternopil National Economic University

Ternopil, Ukraine

E-mail: marshaloktm@gmail.com

INFLUENCE OF POLITICAL TURBULENCE ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract

Introduction. *The influence of political factors on economic processes in Ukraine is extremely important. Changes in political elites, their use of certain social and economic instruments, types and models, affect the state of social and economic development of the country in the short, medium and long term. That is why research and analysis of the economic situation in political cycles is an important issue that needs to be studied.*

Methods. *The theoretical and methodological basis of the research are the fundamental positions of modern economic theory, scientific works of scientists on the problems of economic cycles. The general development of the Ukrainian economy under the influence of political factors is analyzed in the course of the research on the basis of the historical approach, as well as the method of analysis and synthesis used to determine the influence of political cycles on the development of the country's economy, abstraction and synthesis, comparison and analogy when comparing the results obtained by researchers and establishing the possibility of their use for carrying out tasks for the prevention of economic imbalances.*

Results. *The article deals with the influence of political cycles on the economic situation, the dynamics of macroeconomic indicators and economic development in Ukraine.*

The main problems of economic policy are outlined and recommendations on elimination of economic imbalances and increase of welfare of citizens, increase of efficiency of fiscal measures in Ukraine are developed.

It has been determined that in order to overcome the above-mentioned problems in the economic sphere in the process of elaboration of the economic development strategy for the long-term perspective, it is necessary to involve experts from among the scholars, business circles, expert analytical organizations in forming the directions of implementation of fiscal policy in the long-term perspective, as well as to ensure transparent and open relations. between state authorities and other actors in the social and economic sphere.

Discussion. *The study of political transformations and the analysis of their impact on economic fluctuations will enable future researchers to use better the results of their work to prevent economic imbalances in Ukraine.*

Keywords: *prime minister, politics, economy, gross domestic product, taxes, expenditures, deficit, public debt, inflation, personal incomes, currency rate.*

References

1. Spysok premyer-ministriv Ukrainy. Vikipediya : veb-sajt. k.wikipedia.org. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BC%27%D1%94%D1%80-%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.

2. Nominalnyj VVP Ukrainy z 2002 po 2018 rr. MinFin. : veb-sajt. *index.minfin.com.ua*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
3. Indeks inflyacyi. MinFin. : veb-sajt. *index.minfin.com.ua*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2018>.
4. Dynamika serednomisyachnoyi zarobitnoyi platy po regionah u 1995-2017 rokax. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: veb-sajt. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpR_u.html.
5. Oficijnyj kurs hryvni shhodo inozemnyh valyut (serednij za period). Nacionalnyj Bank Ukrainy : veb-sajt. *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls.
6. Dohody. Cina Derzhavy: veb-sajt. *cost.ua*. Retrieved from <http://cost.ua/budget/revenue/>.
7. Vydatky. Cina Derzhavy: veb-sajt. *cost.ua*. Retrieved from <http://cost.ua/budget/expenditure/>.
8. Deficyt. Cina Derzhavy: veb-sajt. *cost.ua*. Retrieved from <http://cost.ua/budget/deficit/>.
9. Derzhavnyj borg. Cina Derzhavy: veb-sajt. *cost.ua*. Retrieved from <http://cost.ua/budget/debt/>.
10. Byudzhetnyj kodeks Ukrainy. Verhovna Rada Ukrainy: veb-sajt. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

Received: 02.16.2019 / Review 03.18.2019 / Accepted 03.21.2019

